

Den store tyveridebat 1813-17

AF

KARL PEDER PEDERSEN

I 1807 blev det dansk-norske monarki trukket med ind i den igangværende europæiske storkrig, og de følgende år blev urolige og turbulente, specielt i København, hvor voldsomme prisstigninger udhulede lønningerne og forringede levevilkårene. Ingen undgik at blive ramt af den galopperende inflation efter 1811, og regeringens forsøg på at regulere markedet ved hjælp af maksimalpriser brød allerede sammen i sommeren 1813. Fra februar til september 1813 flerdobledes de københavnske fødevarerpriser, og »med disse rent fabelagtige priser kulminerede den sørgelige dyrtidsperiode, der bragte nød i mangfoldige hjem og bredte demoralisation gennem alle samfundsklasser«. 1813 er i Danmarkshistorien kendt som statsbankerottens år med uroen lurende lige under overfladen, mens kriminaliteten, først og fremmest i form af tyverier og indbrud, eksploderede. Situationen udløste også en omfattende offentlig debat, samt hektisk aktivitet både i Danske Kancelli, hvor den satte gang i overvejelserne om en revision af tyverilovgivningen, og hos den københavnske politiledelse. Det er denne debat og disse aktiviteter, der skal undersøges her.¹

Politiets tyveribekendtgørelser 1813

I sensommeren 1813 tvang den stigende kriminalitet politimester Bagger til et ganske usædvanligt skridt, da han den 1. september 1813 på forsiden af *Kjøbenhavns Adresseavis* indrykkede en dobbeltspaltet politibekendtgørelse, der blev startskuddet til en omfattende debat.² Når

1 Marcus Rubin: *1807-14. Studier til Københavns og Danmarks Historie*, 1892, s. 477-493, citat fra s. 493. Dette og efterfølgende citater er i det væsentlige omsat til moderne ortografi. Hvad der ligger uden for citaterne i form af indskud og forklaringer er sat i firkanter parentes, dog er udeladelser i citering alene markeret ved tre punkter.

2 Bekendtgørelse fra politiet, 1. september 1813. *Kjøbenhavns Adresseavis 1813*, nr. 204 forsiden (1. september 1813).

den gav voldsomt genlyd, skyldtes det nok så meget, at der appelleredes stærkt til borgernes bedre jeg, samtidig med at Bagger ikke lagde skjul på de problemer, politiet selv stod overfor. Den alvorlige tone blev slået an med ordene om, at:

under de nuværende overordentlige tidsomstændigheder, da der mere end nogensinde førhen på allehånde måder brødes [dvs. gøres brud] på den offentlige sikkerhed, finder politiet det ikke uhensigtsmæssigt at gøre stadens indvånere opmærksom på, at en forøget forsigtighed og et anstrengt [dvs. at man gør sig anstrengelser for noget] hensyn på alt det, som især kan give tyvene lejlighed til deres udåd, nødvendigvis må anvendes for at sikre deres ejendom.

Herpå fulgte en række gode råd og henstillinger i relation til låse, døre, loftskamre og kontrol af dem, man betroede at passe på sine ting. Men hermed standsede politimesteren ikke. Bagger var nemlig meget utilfreds med, at københavnernes undlod anmeldelser, for det betød, at:

mange tyverier ikke opdages, blot fordi der fra de bestjåltes side, efter at tyveriet er begået, bruges så lille og uventet konduite; thi i stedet for at den bestjålne øjeblikkeligt, og uden foreløbigt at ytre mistanke til nogen, selv personligt og skriftligt burde meddele politiet, såvel en nøjagtig beskrivelse over det stjålne, som en uforbeholden underretning om alle dermed forbundne omstændigheder, og den mistanke, som ifølge deraf formodentlig må hvile på nogen, sender han politiet den ufuldstændigste anmeldelse af det bortstjålne; ikke sjældent uden navn og blottet for al videre oplysning, og det først efter, at man [dvs. den bestjålne] i forvejen selv på egen hånd, og ofte på den uhensigtsmæssigste måde, har anstillet undersøgelse om det passerede, hvorved den eller de skyldige erholder bekvem lejlighed til at sikre sig [mod opdagelse].

Bagger indledte med andre ord her et opgør med den hidtidige praksis, hvor københavnernes løste deres tyverier ved efterlysninger i *Kjøbenhavns Adresseavis* uden at involvere politiet overhovedet.

Et andet politiproblem bestod i, at bestjålne modarbejdede opklaringsarbejdet. Det er et velkendt fænomen i mange samfund med strenge straffe for småforbrydelser, at de skadelidte ofte prøver at dække

over gerningsmændene, ikke mindst hvis det drejer sig om slægtninge eller tjenestefolk. Man skulle være hårdhjertet for ikke at føle en grel kontrast mellem det lidte tab af f.eks. et stykke brød eller et lommetørklæde til få skilling og den tilhørende straf på to måneders forbedringshus, der næsten med usvigelig sikkerhed ville ødelægge de pågældendes liv. En streng irettesættelse inden for hjemmets fire vægge, forekom mange at være den mest passende afslutning på sådanne forløb.

Bagger var imidlertid ikke blot utilfreds med, at københavnerne undlod at anmelde tyverier og modarbejdede opklaringer, han kritiserede dem også for at være for ligegyldige over for folk, der solgte ting og sager uden hjemmel. Derfor opfordrede han alle til straks at pågribe sådanne falbydere og bringe dem til politiet, og ikke bare acceptere deres tilbud om at hente hjemmelen hjemme, hvor de påstod at have glemt den.

Baggers bekendtgørelse blev læst af mange; således også af anmelderen i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, der dog efterlyste kraftigere tiltag over for hælere: »Man siger for et gammelt ord: Lejlighed gør tyve, men man kan med lige så god grund sige: Hælere gør tyve. Så længe man altså ikke går ud fra den grundsætning, at hæleren er lige så god som stjæleren, vil tyveriernes hyppighed næppe så let kunne forebygges«, skrev han og foreslog hælerydernes navne offentliggjort »til eksempel for ligesindede«.³

Selvom hælproblematikken var omtalt i 1. september 1813-politibekendtgørelsen, tog politimester Bagger snart efter temaet op i en ny bekendtgørelse, som stod at læse i *Kjøbenhavns Adresseavis* den 3. december 1813, og hvor det alene handlede om hælerierne, som Bagger igen appellerede stærkt til borgerne om at gribe ind over for. De blev gjort opmærksom på, »at De aldeles ikke udsætter Dem for ulejlighed ved at anholde hver den, som De må finde i besiddelse af ting, der kan anses [for at være] mistænkelige, når De, uden at beskyldes, blot anmoder vedkommende om at være følgagtig til politiet til sagens nærmere undersøgelse«. Og han lokkede endvidere med, »at turde man for eftertiden håbe denne klogskab og forsigtighed anvendt, vil mange forbrydelser opdages, og de, der på denne måde bidrager til opdagelsen, skal *ikke* blive ubelønnede«.⁴

3 *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1813*, nr. 7, sp. 1127f (14. september 1813).

4 Bekendtgørelse fra politiet, 3. december 1813, *Kjøbenhavns Adresseavis 1813*, nr. 284 forsiden (3. december 1813). Min kursivering.

Tyveridebatten i 1813

En af dem, der med stor interesse havde læst politimester Baggers 1. september-proklamation, var den 38-årige orlogskaptajn Frederik Lütken. Næppe havde han lagt bladet fra sig, før han greb pennen og forfattede en lille afhandling, der i begyndelsen af oktober 1813 blev trykt i form af en 16-siders pjece med titlen *Om Tyverierne i Kjøbenhavn*.⁵ Lütken havde siden 1807 været hvervningschef på Holmen, og i den stilling var han blevet kendt for at bruge barske metoder over for personer, der truede hans folks moralitet. Det fik den fraskilte matroskone Anne Pernille tydeligt at mærke i 1811, da Lütken i et åbent brev i *Politievennen* hængte hende ud for ulovligt værtshushold. Ydermere havde Lütken opdaget, at »hendes tjenestepiger [har] nedkaldt nogle af hvervningens mandskab, men hvad de med disse har foretaget, kan ikke med vidner bevises; dog forklarer folkene at være på en måde nødt til samleje«. Da Lütken bortset fra de sidste forhold havde beviserne i orden, var det nemt for Politiretten at afgøre sagen. Af en notits umiddelbart efter Lütkens indlæg, erfarede *Politievennens* læsere, at Anne Pernille den 17. juni 1811 var blevet idømt en bøde på 20 rd.⁶

På samme tidspunkt behandlede Højesteret en anden sag, hvor Lütken også havde været den drivende kraft. Ikke alene lå nogle af hans folk fra Holmen tilsyneladende i med matroskonens tjenestepiger, flere af dem stjal også tømmer og solgte det ude i byen. I 1811 var det lykkedes Lütken at finde frem til en af aftagerne, men derimod ikke at skaffe sikre beviser. Derfor sendte han nogle folk hen til den mistænkte hæler, og faldt ham tømmer, idet de udtrykkeligt skulle gøre ham opmærksom på, at der var tale om stjålet gods. Da oplysningen imidlertid ikke fik den pågældende til at trække fingrene til sig, klappede fælden, idet Lütken indbragte købet for Politiretten og senere Højesteret, hvor der voteredes den 21. juni 1811. Her mente fem dommere, at der var tale om fuldbyrdet hæleri, mens Ørsted og med ham majoriteten fandt, at der kun var basis for at dømme for hæleriforsøg takseret til seks måneders forbedringshus. Det er interessant at se landets førende jurister støtte denne besynderlige, meget direkte form for agent provocateur-virksomhed, hvor en betragtelig straf blev udløst af, at mistænkte i en konkret, men irreel situation svigtede moralsk og gav efter for en fristelse, uden at man tog hensyn til øvrige omstændigheder.⁷

⁵ Frederik Lütken: *Om Tyverierne i Kjøbenhavn*, 1813.

⁶ *Politievennen* 1811, nr. 684 (27. juli 1811).

⁷ En af Ørsteds artikler fra 1811 er givetvis foranlediget af Lütkens særlige metode, idet han et sted direkte spurgte: »Hvorledes, der skal forholdes med ... den, der har til-

På baggrund af dette kendskab til Lütken kan det ikke overraske, at han i 1813 gik ivrigt ind i tyveridebatten. En af den ting, han anbefalede i *Om Tyverierne i Kjøbenhavn*, var, at alle løsladte »sattes under specielt opsyn af de offentlige autoriteter, og derved for størstedelen betoges lejlighed til efter godtbefindende at udplyndre publikum.« Hans erfaring havde nemlig belært ham om, »at de færreste forbrydere virkelig forbedredes ved straffene, men at derimod den større del uden betænkning griber til håndværket igen«. Det var derfor farligt at overlade sådanne folk »til dem selv og deres i almindelighed ufornuftige, højt umoralske og for den offentlige sikkerhed farlige leveplaner«. De burde umiddelbart efter løsladelsen ved myndighedernes foranstaltning sættes i beskæftigelse på steder, hvor man havde mulighed for løbende at kontrollere dem.⁸

Frederik Lütken var ganske enig med politimester Bagger i, at den bedste måde at begrænse tyverier på var at vanskeliggøre kosternes afsætning. Konkret foreslog han en større politiindsats over for det københavnske hælermarked, ligesom han fandt, at sælgere, der ikke kunne fremlægge hjemmel, *ikke* skulle kunne slippe med bøde, men idømmes korporlig straf i form af pisk eller gabestok. Lütken ønskede også at komme de mange benådninger – »mildhedssystemet« som han kaldte det – til livs, da de afsvækkede straffenes virkning. Folk skulle i det hele taget bevidstgøres om de ubønhørlige konsekvenser af lovovertrædelser, og som led i dette foreslog han, at man løbende offentliggjorde alle politiretsdomme for at de kunne virke »som opdragelsesmiddel«. Også folks »latterlig-enfoldige medlidenhed«, der gav sig udslag i, at man lagde »hindringer i vejen for tyves og røveres pågribelse«, fandt Lütken uforståelig og uacceptabel.⁹

forhandlet sig en ting, som han troede at være stjålet, men som ej virkelig således var forhvert?« Ørsted svarede hertil, »at den fulde lovbestemte straf for tyveri og hæleri efter almindelige retsgrundsætninger skal anvendes i slige tilfælde, men at den dog efter vore loves ånd noget må forringes« (Anders Sandøe Ørsted: »Endnu et Bidrag til Theorien over forsøgte og fuldendte Misgjerninger«, *Juridisk Arkiv*, bd. 29, s. 235-248, 1811, citat fra s. 246). Jf. Troels G. Jørgensen: *Anders Sandøe Ørsted som Dommer*, 1928, s. 140.

Højesteretsdommer Niels Engelhardt tog i 1815 afstand fra, at andre end politiet anvendte Lütkens metode: »At en retsindig politimester, når han havde høj grad af moralsk vished om, at en borger drev handel med tyvekoster, uden at det dog havde været muligt at få denne overbevist, brugte en sådan fremgangsmåde, kunne muligt lade sig forsvare, uagtet det altid kastede et forhadet lys over politiet, som desuden derved synes at åbenbare sin egen svaghed« (Niels Engelhardt: »Hvilke ere de meest hensigtsmæssige Midler til i en stor Stad, og navnlig i Kjøbenhavn, at forebygge og afværge Tyverier?« *Nyt juridisk Arkiv 1815*, bd. 12, s. 1-42, citat fra s. 35).

8 Frederik Lütken: *Om Tyverierne i Kjøbenhavn*, s. 5f.

9 *Ibidem*, s. 9-11.

Øget politiindsats og stærkere juridiske sanktioner indgik som væsentlige elementer i Lützens reformkatalog, men derudover anbefalede han også politiet at ansætte

et klækkeligt antal duelige spioner, som kun af enkelte særdeles pålidelige betjente må være kendt, og som på enhver mulig måde må være og forblive skjult. Uden velafrettede og velbetalte spioner vil politikvæsenet i enhver stor stad finde uoverstigelige hindringer og sjældent eller aldrig kunne møde og *hindre* forbrydelserne, men kun rave bagefter samme i uvishedens mørke, og nødes til at tage til takke med, hvad slumpelykke eller forbrydernes særdeles ubehændighed må bringe for dagen. Det behøver vel næppe at anføres, at sådanne opdagelser alene må gælde allerede udøvede eller tilsigtede virkelige forbrydelser for at vedkommende kan gribes i gerningen eller forinden det stjalne var forsvundet.¹⁰

Lützens appel til politiet om at anvende spioner i kampen mod tyvene fik ikke lov til at stå uimodsagt ret længe, for snart gav den fhv. jyske herredsfoged og vicelandsdommer Henrik Muhle Hoff ham svar på taltale.¹¹ Han fandt det illusorisk at forestille sig, at politiagenter kunne forblive hemmelige i ret lang tid, da de »er og bliver organiserede kæltringer, der ser efter deres meste fordel ... Det organiserede spionsystem er desuden i sin indretning så afskyeligt, så u hensigtsmæssigt, at i hvordan man end drejer og vender det, og i hvad sminke man end sætter derpå, så hører det blot [dvs. udelukkende] til dagens orden [dér], hvor terrorismen har hjemme«. ¹²

Hoff var i det hele taget stærkt uenig i Lützens diagnosticering af den københavnske kriminalitet. Han så primært forklaringen på de mange tyverier i det underbemandede nattevægterkorps og i husejernes sløsethed, og derfor lagde han stor vægt på en øget præventiv indsats. Eksempelvis anbefalede han, at der i hvert kvarter indrettedes folkekøkkener, hvor man kunne købe billig rumfordsuppe¹³, samt at der oprettedes offentlige udsalgssteder for bl.a. brænde.

10 Ibidem, s. 13.

11 Henrik Muhle Hoff: *Om Politimester-Embedet*, 1813.

12 Ibidem, s. 5f.

13 Rumfordsuppe er, ifølge *Ordbog over det danske Sprog*, »en billig, men dog nærrende suppe (fx. tidligere brugt på straffeanstalter), opr. tilberedt af knogler og blod, senere af grønsager, kartofler og kogte stykker svinekød«. Den har navn efter den fortjenstfulde engelsk-tyske embedsmand og fysiker Benjamin Thompson, greve af Rumford (1753-1814), der først gav en opskrift på denne suppe.

Mediedebatten mellem den københavnske søofficer og den jyske jurist satte pludselig ord på ting, som tidligere havde været usagte og ukendte for de fleste, og derfor tiltrak den mange læsere. Lütkens første pjece kom hurtigt i andet oplag, og hans gensvar til Hoff blev åbenbart fra begyndelsen trykt i et så stort antal, at det lugtede af god forretning. I hvert fald bedyrede han, at overskuddet ville gå ubeskåret til en ikke nærmere kendt Opsynsanstalt for Løsladte Fanger.¹⁴

Prisopgaven om tyverierne i København

Den offentlige debat om tyveribekæmpelsen havde virkelig fænget ude i byen og førte i maj 1814 til, at en anonym privatperson udskrev en prisopgave med titlen »Hvilke er de mest hensigtsmæssige midler til i en stor stad, og navnlig i København, at forebygge og afværge tyverier?«. Konkurrencen begrundedes med de mange tyverier, som »ikke kan andet end at vække en foruroligende opmærksomhed, og i forbindelse dermed det ønske, at det må lykkes ved hensigtssvarende foranstaltninger at råde bod på så stort et onde og for fremtiden derimod at betrygge hovedstadens redelige borgere og indbyggere«. Om den ukendte opgavestiller røbes kun, at han var en »borger her i staden, der selv mere end én gang har prøvet på så skændig en måde at berøves ejendom«. For de to bedste sattes henholdsvis 300 og 100 rbd. på højkant, og bedømmelsesudvalget bestod af ingen ringere end Anders Sandøe Ørsted, hans kancellikollega Christian Frederik Berner og historieprofessoren Laurits Engelstoft.¹⁵

Ved fristens udløb i september 1814 var der indkommet 19 bidrag, hvis forfattere skjulte sig bag de mottoer, der stod skrevet på besvarelserne og de ledsagende lukkede kuverter. Anonymiteten blev kun brudt for prisvindernes vedkommende, og det skete først i marts 1815, da bedømmelsesudvalgets udtalelse offentliggjortes.¹⁶ Førstepræmien gik til højesteretsdommer Niels Engelhardt, der 1809-13 havde været dommer i Københavns Politiret, mens andenpræmien tilkendtes den

14 Frederik Lütken: *Om Tyverierne i København*, s. 22. Lütkens øvrige debatindlæg i 1813 var: *Fortsatte Anmærkninger om Tyverierne i København* og *Tillæg til Bladet Om Tyverierne i København*.

15 *Nyeste Skilderie af København 1814*, nr. 114 (18. maj 1814) og nr. 189 (15. august 1814), hvor afleveringsfristen forlænges fra 1. til 15. september 1814. I *Nyeste Skilderie af København 1815*, nr. 37, sp. 580 (9. maj 1815) siges prisopgaven at være udskrevet af »grosserer Nielsen«.

16 I *Københavns Adresseavis 1815*, nr. 67 (20. marts 1815) bringes udvalgets afgørelse af 11. marts 1815.

forhenværende politifuldmægtig og kommende politidirektør Otto Himmelstrup Hvidberg. Ud over disse to kendes også navnet på en tredje deltager, nemlig juristen Ferdinand Tøttrup, hvis besvarelse efter dommernes mening afslørede så meget »betænksomhed, videnskabelige kundskaber og rosværdig gavnelyst«, at den »fortjente at nævnes med agtelse«. Alle tre lod omgående deres besvarelser udgive, og derudover fik Hvidberg i sommeren 1815 trykt en række kapitler i det halvofficielle dagblad *Dagen*.¹⁷

Prisopgavebesvarelserne skulle ikke blot give svar på det overordnede spørgsmål om midler mod tyverierne, men også beskrive årsagerne og vurdere de eksisterende straffebestemmelser hensigtsmæssighed. I det følgende skal vi se nærmere på de tres bud for derigennem at få indblik i de synspunkter og holdninger, der prægede den kriminalpolitiske debat i den vel at mærke stærkt censurerede københavnske offentlighed.¹⁸

Niels Engelhardts besvarelse

Engelhardt indledte med at mane til forsigtighed, da foranstaltninger, som var gode på ét område, ofte andre steder kunne gøre ubodelig skade. Vel var tyverierne et stort og voksende problem, men det måtte primært ses i lyset af krigsårenes ekstraordinære forhold, som oven i købet tvang politiet til at anvende færre ressourcer på kriminalitetsbekæmpelsen. I 1813-14 havde det nemlig været nødvendigt at bruge flere betjente til at holde orden ved de offentlige brødudsalg ikke kun for at forebygge uro, men nok så meget for at kontrollere, at ikke de samme personer mødte frem flere gange i træk og hentede fødevarer. Selvom politiet således kunne synes lovligt undskyldt, ville Engelhardt dog ikke frakende det en vis skyld i den øgede kriminalitet. For det første anklagede han korpset for ikke tilstrækkeligt ihærdigt at have grebet ind over for kriminelle løsgængere, og for det andet påpegede

17 Forordet til Hvidbergs bog er dateret 28. marts 1815, og bogen må være udkommet kort tid efter. Allerede den 9. maj 1815 tog *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn* nemlig hul på en stor anmeldelse af værket, der bragtes over fire numre fra 9. til 20. maj 1815 (nr. 37-40), og fra 16. juni til 1. juli 1815 trykte *Dagen* uddrag af bogen (nr. 143-145, 148-50, 152-54 og 156).

18 Med plakat af 13. maj 1814 indførtes en drastisk skærpelse af censuren først og fremmest for avisers og tidsskrifters vedkommende (Harald Jørgensen: *Trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark 1799-1848. Et Bidrag til en Karakteristik af den danske Enevælde i Frederik VI's og Christian VII's Tid*, 1944, s. 80-85).

han, at »en ligegyldighed hos politiets underordnede personale i at opdage forbrydelser er også kendeligt sporet«. Hvorvidt dette skyldtes »mangel på streng opsigt med dem, uheldigt valg af subjekter, uheldig anvendelse af enhvers individuelle evner eller og deres slette kår under krigen«, turde han ikke dømme om.¹⁹

For så vidt gjaldt Engelhardts konkrete forbedringsforslag,²⁰ lagde han ud med en kritik af tyveriforordningen af 1789. »Jeg skønner ikke at ejendomssikkerheden udkræver, eller at det stemmer med lovgivningens straffebud for andre *delicta* ... at ethvert nok så ringe lejligheds- eller simpelt tyveri, f.eks. tyveri på et stykke mad til eget forbrug, skal straffes med arbejde i Forbedringshuset, men jeg holder for, at ensomt fængsel eller muligt andre korrektionelle straffe må være tilstrækkelige«. ²¹ Når Engelhardt ville undgå forbedringshuset, var det, fordi ophold her påførte de indsatte en livslang stempeling, der gjorde det så godt som umuligt for dem at genvinde en respekteret plads i samfundet.²²

Engelhardt ønskede således gerne småtyve idømt mildere straffe, men til gengæld mente han, at myndighederne skulle holde bedre øje med dem efter deres løsladelse. For det første burde alle løsladte tyve melde sig hos politiet, hvor man skulle føre registre over alle, der på denne måde kom under »særdeles opsigt«. For det andet skulle disse møde på Politikammeret mindst én gang om måneden og »godtgøre lovlig næringsvej«, ligesom alle bopælsflytninger løbende måtte meldes og godkendes. Endelig burde politiet i samarbejde med fattigvæsenet sørge for, at alle løsladte sattes i arbejde, såfremt de ikke selv var i stand til at skaffe sig beskæftigelse. Med de nye tilsynsopgaver fulgte øget politikompetence, bl.a. til at lempe kontrollen og til at bestemme, hvornår det særlige tilsyn kunne ophøre.²³

19 Niels Engelhardt: »Hvilke ere de meest hensigtsmæssige Midler til i en stor Stad, og navnlig i Kiøbenhavn, at forebygge og afværge Tyverier?« *Nyt juridisk Arkiv 1815*, bd. 12, s. 1-42, citat fra s. 5f.

20 Ud over de i det følgende omtalte anbefalede Engelhardt også, at der satsedes på en bedre børneopdragelse og på striksere kontrol med unge mennesker og soldater, som alt for ofte udeblev fra deres kaserner om natten. Endelig foreslog han, at Tallotteriets mindstelodder sattes så meget op, »at den simple klasse borgere ej kunne formodes at spille deri« (Niels Engelhardt 1815, passim).

21 Der sondredes ofte i datiden mellem *korrektionsstraffe*, der alene sigtede på at korrigere den dømtes adfærd, mens *eksemplariske straffe* derudover skulle virke afskrækkende og derigennem forebyggende på alle samfundsborgere.

22 I den sammenhæng gav Engelhardt også udtryk for, at man kunne bruge benådninger som et middel til at bringe straffede tilbage på rette vej. Det skulle dog altid ske på grundlag af grundige undersøgelser og observationer over flere år (Niels Engelhardt 1815, s. 9-15).

23 Ibidem, s. 14f.

Dernæst koncentrerede Engelhardt sig om de mange mere eller mindre lyssky omsætningsmuligheder. Strengere hælerstraffe kunne nemt komme til at skade den lovlige handel, hvilket ville virke provokerende på et tidspunkt, hvor københavnernes i forvejen forbitredes over høje priser. Derfor skulle man nøjes med mere politikontrol på de store »tyvetorve« Højbro Plads og Torvegade samt skærpet tilsyn med værtshusholdere, jernhandlere, pantelånere og marskandisere; bl.a. foreslog Engelhardt, at de sidstnævnte hver morgen fik pligt til at indsende lister over alle gårsdagens indkøb.

Ifølge højesteretsdommeren kunne den eksisterende politistyrke sagtens klare de nye opgaver. »Det kommer ene an på disses duelighed og virksomhed«, slog han fast, og betonedede i samme moment politiets vigtige præventive rolle.²⁴ Engelhardt så dog et problem i, at bydelen Nyboder »ikke er underlagt eller sat i nøjeste forbindelse med det almindelige politi«, og heller ikke nattevægterne var han tilfreds med. »Enhver, som passerer gaderne efter kl. 11 om aftenen, [kan] overbevise sig om, at man for vægternes skyld ofte kan gøre indbrud i den gård i hvis kælderskur, de har taget deres natteleje«, skrev han, og foreslog en styrkefordobling, således at mændene kun skulle på vagt hver anden nat eller den halve nat.²⁵

I den tidligere omtalte offentlige debat mellem Lütken og Hoff indtog politiets mulige brug af agenter en betydelig plads, men det var ikke et tema, Engelhardt spillede videre på. At tilståelser, som førte til medsammensvornes eller hæleres afsløring og dom, skulle kunne udløse mildere domme, var han helt med på, »men at foreslå straffrihed for tyven, når han bevisligt angiver en eller flere hælere, således som den engelske lovgivning i visse tilfælde har bestemt, vil efter mine tanker være det samme som at foreslå ... Københavns Politi beskæmmet, foruden at en sådan lov ved sig selv synes at fremkalde tyverier og forførelser til hælerier og i andre henseender har meget imod sig«. ²⁶

I øvrigt efterlyste Engelhardt lovgivningsmæssig klarhed for, hvorvidt tyverier begået om natten altid burde dømmes efter den strengere indbrudsbestemmelse, ligesom han foreslog, at den blotte besiddelse af dirke, falske nøgler og bøjede søm skulle gælde som fuldt bevis for forsøg på tyveri, hvis indiciet vel at mærke bestyrkedes af andre mistænkelige omstændigheder.²⁷

24 Ibidem, s. 29.

25 Ibidem, s. 31f.

26 Ibidem, s. 34.

27 Ibidem, s. 42f.

Otto Himmelstrup Hvidbergs besvarelse

Hos Hvidberg møder der os nogenlunde det samme billede af situationen i København som hos Engelhardt. En nuanceforskel er Hvidbergs mistro til udlændinge, selvom han dog højt og helligt bedyrede, at »alt nationalhad« var ham fremmed.²⁸ Mange af hans konkrete forslag svarede ganske til Engelhardts, men derudover var han meget optaget af den forebyggende indsats, idet han kritiserede københavnernes for at være alt for sløse med deres huse og habengut. Politiets præventive rolle blev kraftigt betonet med formaningen om, at »politidirektørens eller politimesterens bestemmelse er lige så meget at lede den vildfærende på rette vej som at opdage og straffe forbryderen. Det er lige såvel hans pligt at sørge for stjalne eller bortkomne ejendes tilvejebringelse som at opdage selve tyvene«. ²⁹

Hvidberg lagde stor vægt på, at al efterforskningsvirksomhed samlede under politiets ledelse. »Den kraft, der anvendes, må ene have sit udspring fra politidirektøren, og grunde sig på hans ordrer eller foranstaltninger«, og senere advarede han, ganske som politimester Bagger tidligere havde gjort det, om, at privat efterforskning kun kunne »fordærve de fra politiets side føjede foranstaltninger og tilintetgøre de rigtige spor«. ³⁰ Videre karakteriserede han den dygtige kriminalmand, som nu for første gang omtales som *opdager*, således:

Opdageren må ikke alene have et udvidet bekendtskab til de mistænkelige tyvagtige personer og til tyvehandlere samt deltagere, men tillige kundskab om tyvenes og medvidernes forhold til hinanden indbyrdes; om hvilke ting, enten penge, guld og sølv eller linned mv. enhver person eller ethvert komplot lægger vind på at stjæle; om de tider, de helst udfører deres handlinger samt ved hvilke lejligheder; om måden enhver går frem på, og om denne er mere eller mindre voldsom; om personernes tilbøjeligheder f.eks. svir, løstgighed mm. Dersom en sådan kundskab vedligeholdes og forbindes med et udbredt kendskab til stadens familier, vil en politibestyreren rigtig forebragt historie om et begået, men endnu uopdaget, tyveri, som oftest lede til en heldig opdagelse. ³¹

28 Otto Himmelstrup Hvidberg: *Noget om Tyverierne især i København. Foranlediget af en i de offentlige Blade i Mai 1814 fremsat Opgave om de meest hensigtsmæssige Midler til at forebygge Tyverier. Et kronet Priis-Skrift*, 1815, s. 47f. Se endvidere Karl Peder Pedersen: »Fremmedkontrol i Frederik 6.'s København«, *Siden Saxo* 2004:3, s. 38-46.

29 Otto Himmelstrup Hvidberg 1815, s. 92.

30 Ibidem, s. 97 og 99.

31 Ibidem, s. 81 og 91-93.

Også Hvidberg ønskede vægterstyrken fordoblet og bedre lønnet, således at den kunne sættes mere effektivt ind i den natlige tyveribekæmpelse, ligesom han var enig med Engelhardt i, at forbedringsstraf for små førstegangstyverier var for hårdt og burde afløses af korte fængselsstraffe, enten i isolation eller på vand og brød. Til gengæld skulle alle tyve udsættes for »lovbestemt ringeagt«, og intet egnede sig bedre til dette end byens skampæl.³²

Ferdinand Tøttrup's besvarelse

I modsætning til Engelhardt og Hvidberg kendte Ferdinand Tøttrup kun til forholdene i København fra sin studietid, og dette begrænsede kendskab slog tydeligt igennem i hans relativt detaljefattige fremstilling,³³ ligesom han allerede i indledningen nævnte, at han »har af mange grunde søgt at undgå at tale om spioner, skampæle og æresstraffe som forebyggelses- og korrektionsmidler«. ³⁴ Det indgår som en central tanke hos ham, at politiet både for at kunne forebygge og efterforske, måtte »vide alt og kende alt«. Denne indsigt skulle skaffes via kvarterskommissærer, der fik til opgave at overvåge alt mistænkeligt i deres distrikter. Konkret foreslog han én kommissær i hver af byens 12 kvarterer plus de tre brokvarterer.³⁵

At vægterkorpset ikke gav den sikring mod natlige tyverier, som københavnernes kunne forlange, var Tøttrup ganske enig med sine forfatterkolleger i. Specielt havde han set sig gal på vægtersangen, som gjorde det alt for nemt for målbevidste, hurtige tyve at øve nattens gerninger, mens sangen stod på. Han henledte i den forbindelse opmærksomheden på, at den berømte Rumford – mest kendt for sin suppe – havde opfundet et kontrolur, som han foreslog anskaffet til erstatning for sangen, som jo alene havde til formål at kontrollere, at vægterne holdt sig vågne.³⁶

Hos Tøttrup findes en klar opfattelse af, at myndighederne lagde al for stor vægt på ordenshåndhævelse på bekostning af prævention.

³² Ibidem, s. 82f og 100-123. Jf. Karl Peder Pedersen: »At blive stillet til skue. Straffenes København«, *Historiske Meddelelser om København 2012*, s. 28-55.

³³ Ferdinand Tøttrup: *Afhandling om det i de offentlige Blade i Maji 1814 fremsatte Spørgsmål: Hvilke ere de meest hensigtsmæssige Midler til, i en stor Stad og navnlig i Kiøbenhavn at forebygge og afværge Tyverier?*, 1815, s. III f.

³⁴ Ibidem, s. V.

³⁵ Ibidem, s. 4f.

³⁶ Kontroluret, eller politiuret, som han kaldte det, havde Tøttrup set beskrevet i *Justitz- und Polizey-Fama 1813*, s. 1387ff (ibidem, s. 8).

»Man har straffet, førend man søgte at forebygge«, skrev han i indledningen til det afsnit, hvor han nærmere udviklede det straffesystem, som burde indføres på tyveriområdet. Heri tildeltes politiet en meget vigtig rolle, således at småtyve næsten totalt undgik straffeanstalterne. Han foreslog nemlig følgende sanktionsskala for hver gang, sådanne kom i karambolage med loven: 1. Mundtlig irettesættelse af politimesteren; 2. Ensomt fængsel 1-2 dage; 3. Fængsel på vand og brød 4-14 dage eller ensomt fængsel 2-7 dage; og 4. Forbedringshusstraf i et af politiet drevet forbedringshus med værksteder mv. Hvis dette blev til virkelighed, gav det politiet en meget central plads i det københavnske straffesystem; etaten ville med Tøttrup's poetiske vendinger blive

en velgørende genius, der rækker hånden til faren, til opdrageren og folkelæreren for at bringe borgeren, om ikke til den højeste grad af lyksalighed, så dog den ringeste grad af ulyksalighed. Således blev da politiet en indretning, der lige så meget lempede sig efter den lidende menneskeheds billige fordringer, som den søgte at tilfredsstille det strenge justitsvæsens urokkelige grundsatninger.³⁷

Mislykkede forsøg på tyverilovsrevisioner 1814-18

Kort tid før den københavnske prisopgave blev udskrevet, genoptog gehejmestatsrådet i april 1814 sin virksomhed, og her sattes den stigende kriminalitet også omgående på dagsordenen. En af de højst rangerende gehejmestatsministre var den kendte reformpolitiker Christian Ditlev Reventlow, som også havde spillet en rolle i forbindelse med den strandede kriminallovskommission af 24. oktober 1800.³⁸ Nu foreslog han justitsminister Kaas, at man genoptog dette reformarbejde, og det lod denne sig ikke sige to gange. Men da han i slutningen af maj 1814 bad om Frederik 6.'s godkendelse, fik han klart nej. Den officielle resolution rummer ingen begrundelse, men i et privatbrev til Kaas forklarede kongen, at »lovkommissionen ønsker jeg ikke; den er ej ret passende og kan i dette øjeblik så let få syn af et lovgivende korps«. Som nidkær vogter af sin nedarvede enevældige magt ønskede Frederik 6.

³⁷ Ibidem, s. 29-46.

³⁸ Kriminallovskommissionens baggrund og virke er undersøgt af historikeren Signe Nipper Nielsen i artiklen »"Tvang er den sande Friheds Grundstøtte". Civilisation og kontrol i den danske oplysningstids strafforståelser belyst ved Kriminallovgivningskommissionen af 24. oktober 1800«, *Historisk Tidsskrift* bd. 103, 2003, s. 299-332.

ikke på dette kritiske tidspunkt at åbne op for noget, der kunne fortolkes »forkert« af folk og måske igangsætte en ukontrollabel udvikling.³⁹

I stedet satsede Kaas og kancelliledelsen nu på alene at få gjort noget ved tyverilovgivningen. Fem år før havde Ørsted udgivet den store afhandling *Systematisk Udvikling af Begrebet om Tyverie og denne Forbrydelses juridiske Følger samt andre dermed forbundne Retsmaterier; tilligemed Vink til vor Tyvslovgivnings rigtige Bedømmelse* med kritik af den gældende tyverilovgivning. Også i Danske Kancellis indstilling af 30. juni 1814 påvises en række inkonsekvenser og problemer, hvilket førte til, at Frederik 6. umiddelbart efter tillod kancelliet »at foranstalte en revision af tyverilovgivningen«. ⁴⁰ At Ørsted blev pennefører, siger sig selv, og han havde allerede i foråret 1815 såvel udkast til lovparagraffer som en omfattende betænkning klar.⁴¹

I betragtning af, hvor stort et problem tyverierne netop da udgjorde, skulle man forvente, at kancelliet meget hurtigt ville have en færdig indstilling til kongen klar, men sådan kom det ikke til at gå. Flere røster gjorde nemlig gældende, at man *ikke* blot kunne nøjes med at revidere tyveribestemmelserne, man også måtte inddrage beslægtet kriminalitet for at undgå for store disharmonier. Andre fandt, at også militæret og hertugdømmerne burde inddrages, således at der skabtes en rigsomfattende tyverilovgivning. Med disse større mål for øje blev man nødt til at udvide beslutningstagerkredsen, da Danske Kancelli jo alene kunne fastsætte regler for kongeriget, og den 8. maj 1815 godkendte dronning Marie i kongens fravær, at der nedsattes en kommission »til at gennemgå det allerunderdanigst fremlagte forslag til en anordning ang. straf for tyveri med flere forbrydelser og forseelser, der krænker ejendomsrettens sikkerhed«. Den kom til at bestå af Ørsted og Cold fra Danske Kancelli og Johan Spies fra Slesvig-holstenske Kancelli, mens hæren og flåden stillede med generalauditørerne Anker Bornemann og Peter Møller. For domstolenes vedkommende repræsenteredes Højesteret af

39 RA. Danske Kancelli. 2. Departement: Forestillinger april-august 1814. Indstilling nr. 182, 26. maj 1814, kgl. res., 27. maj 1814; RA. Frederik Kaas' Privatarkiv: A 1. Breve fra fyrstelige personer (pk. nr. 1). Breve fra Frederik 6. til Kaas, 1798-1826. Brev, 4. juni 1814.

40 RA. Danske Kancelli. 2. Departement: Forestillinger april-august 1814. Indstilling nr. 287, 30. juni 1814, kgl. res., 1. juli 1814. Jf. også registrantsag 892 fra samme år. 1809-afhandlingen er genoptrykt i 1931 af Troels G. Jørgensen: *Anders Sandøe Ørsted. Straffetretlige Skrifter* bd. 2, s. 1-291, 1931.

41 RA. Danske Kancelli. Fællesafdelingen. Kommissionen til at gennemgå et udkast til en anordning ang. straffene for tyveri 1815-17: Materiale 1815-17. Ørsteds betænkning over den nye lovgivning ang. straf for tyveri og med flere forbrydelser og forseelser, der krænker ejendomsrettens sikkerhed, udat. og usign., givetvis fra foråret 1815 (bilag nr. 2-3).

prisvinderen Niels Engelhardt, mens Landsover- samt Hof- og Stadsretten stillede med Christian Carstens. Endelig fik også den københavnske politidirektør sæde i kommissionen, men da Haagen døde kort tid efter, nåede han aldrig at gøre sig gældende, og den nye politidirektør Hvidberg indtrådte ikke i hans sted.⁴²

Som den højst rangerende tilfaldt formandsposten Bornemann, og han foreslog, at man holdt et indledende møde for at drøfte sagen principielt, men det afviste Ørsted og Cold blankt. De ønskede i stedet, at man straks lod Ørsteds tekst gå i cirkulation og først mødtes, når alle havde afgivet deres skriftlige vota. Allerede her anes den konflikt, der fik kommissionen til at bryde sammen. Da de to herrer fra Danske Kancelli kunne mønstre flertal, måtte Bornemann bide i det sure æble og sende udkastet til Engelhardt, der som yngste medlem fik fornøjelsen af at votere først.⁴³

At gennemgå det ørstedske udkast på 192 håndskrevne sider vil her føre for vidt, selvom det er sjældent spændende læsning, ikke mindst fordi forfatteren udtrykker sig med en prisværdig skarphed og klarhed. Man må gå ud fra, at der internt i Danske Kancelli var fuld opbakning bag teksten, selvom justitsminister Kaas, der på dette tidspunkt holdt sig fornemt tilbage, et par år senere uden videre fejede den af bordet. Hos Cold fandt Ørsted hele vejen igennem fast støtte, og også Engelhardt og Spies stod bag ham – men dermed var det også slut med tilslutningen.⁴⁴ Begge generalauditører gik sekunderet af Carstens direkte imod den lærde jurist og blokerede dermed for et samlet resultat. De fremførte adskillige modargumenter, men det centrale gik på, at de tog afstand fra Ørsteds grundlæggende princip om at tillægge værdien af det stjålne afgørende betydning ved domsudmålingen. Inden disse reaktioner og det videre forhandlingsforløb nærmere følges, er det vigtigt at komme på det rene med, hvad Ørsteds udmelding præcist gik ud på.

Stridens kerne fremgik allerede af forslaget § 1, hvor det klart og kontant siges, at »den sædvanlige straf for tyveri skal bestå i frihedens tab for længere eller kortere tid. Denne tid skal rette sig dels efter

42 RA. Danske Kancelli. 2. Departement: Forestillinger januar-juni 1815. Indstilling nr. 74, 8. maj 1815, kgl. res., 8. maj 1815; resk. til kommissionsmedlemmerne om at sammentræde i en kommission for at bedømme et udkast til en anordning om straffen for tyveri og andre krænkelse af ejendomsretten, 16. maj 1815.

43 RA. Danske Kancelli. Fællesafdelingen. Kommissionen til at gennemgå et udkast til en anordning ang. straffene for tyveri 1815-17: Materiale 1815-17. Bornemann til de øvrige kommissionsmedlemmer, 19. maj 1815 (bilag 4).

44 Ibidem. Engelhardts votum og følgebrev, 28. juni 1815 (bilag 6) og Spies' votum, 18. juni 1816 (bilag 11).

tyveriets størrelse, dels efter de øvrige omstændigheder,⁴⁵ som i denne anordning vil blive benævnt«. Derefter fulgte i § 2 den skala, eller tarif, som Ørsted kaldte det, der findes i tabel 1.⁴⁶

Tabel 1. Ørsteds forslag til tyveristraffe baseret på det stjåltes værdi 1815

<i>Det stjåltes værdi (rbd.):</i>	<i>Strafferamme:</i>
0-2	8 dage-2 måneder
2-10	1-6 måneder
10-30	3-12 måneder
30-100	6-24 måneder
100-500	1-4 år
500-4000	2-8 år
For hver 1000 herudover	4-6 måneder ekstra, maksimum 10 år

Ørsteds ønske om at tillægge pengeværdien afgørende betydning ved strafudmålingen kunne ikke komme som nogen chokerende nyhed for de øvrige kommissionsmedlemmer, for den havde han allerede lanceret i tyveriafhandlingen fra 1809. Han argumentation gik dengang på,

45 Ud over en række skærpene forhold ved særlige tyverier, f.eks. hvis de var begået af tjenestefolk, kunne følgende momenter udløse op til en tredjedels strafnedsættelse i § 2: 1. Ungdom, 2. Forsømt opdragelse, 3. Forførelse, 4. Uforskyldt trang, 5. Forudgående god opførelse, 6. Skødesløs bevogtning (arresterede personer), 7. Sandsynlighed for, at man ikke har haft til hensigt at begå et tyveri af den faktiske størrelse, 8. Åbenhjertighed i at tilstå og 9. Vilje til at medvirke til den frastjåltes skadesløsholdelse.

46 Ibidem. Ørsteds betænkning over den nye lovgivning ang. straf for tyveri og med flere forbrydelser og forseelser, der krænker ejendomsrettens sikkerhed, udat. og usign., givetvis fra foråret 1815 (bilag 2-3). Ørsted kom i sit forslag ikke nærmere ind på afsonningsformen.

at tyvslovgivningen vil opnå den højeste grad af fasthed, konsekvens og retfærdighed, når der først blev fastsat et bestemt forhold mellem tyvsstraffen og det stjåltes værdi, og det dernæst blev fastsat i hvilken geometrisk eller aritmetisk proportion de over værdien lignede straffe skal vokse eller aftage, formedelst de ellers med misgerningen forbundne omstændigheder.

Når Ørsted valgte denne metode, skyldtes det, at alene pengeværdien var den størrelse, der mest præcist og objektivt lod sig opgøre ved alle tyverier.⁴⁷

At det stjåltes værdi skulle spille en rolle, var Bornemann, Møller og Carstens ganske enige i, men langt mere afgørende var det for dem, hvorvidt der var tale om første-, anden- eller tredjegangstyveri. Siden Danske Lovs tid havde princippet om skærpede straffe i gentagelses-tilfælde udgjort en hovedhjørnestein i tyverilovgivningen, og det sad dybt indgroet både i tyvenes og alle andres bevidsthed. Sådanne skærpende gentagelsesbestemmelser figurerede overhovedet ikke i Ørsteds forslag, og det provokerede Bornemann:

Jeg finder ingen anledning til at fravige de principper, hvorpå sidstnævnte forordning [dvs. forordningen af 20. februar 1789] er bygget ... Ved at beholde de samme grundsætninger som forordningen af 1789, og blot afhjælpe de mangler, som erfaring har lært [os,] at [der] findes i bem[eld]te forordnings enkelte dele, vindes også den betydelige fordel ... at *alle* H[an]s Maj[estæ]ts undersætter straks kan overskue og fatte den nye lovgivning og vide forud den straf, som følger på enhver deri omhandlet brøde, hvilket ikke bliver tilfældet så vidt almuen angår med det her omkvæstionerede udkast, ifald det af H[an]s Maj[estæ]t Kongen tillægges lovkraft. På ovenanførte grunde må jeg erklære mig imod en lovgivning overensstemmende med udkastet.⁴⁸

Til Bornemanns veto sluttede også Møller og Carstens sig; for sidstnævntes vedkommende med ordene om, at der hos Ørsted »var lagt for meget vægt på dette moment [dvs. det stjåltes værdi], som dog efter den erfaring, jeg af kriminalakter har fået, sjældent tages i betragtning

47 Troels G. Jørgensen 1931, s. 285.

48 Ibidem. Møllers betænkning 31. december 1815 (bilag nr. 8), Bornemanns betænkning, 12. januar 1816 (bilag nr. 9).

af tyven, der sædvanlig[vis] bemægtiger sig, hvad lejligheden tilbyder, uden at give sig tid til at tælle penge eller undersøge de stjalne genstandes værdi«. ⁴⁹

Det var i månederne omkring årsskiftet 1815/16, at Bornemann, Møller og Carstens sagde fra over for Ørsted, og da Engelhardt på samme tidspunkt forlod København for at søge lykken i sit norske fædreland, gik arbejdet i kommissionen fuldstændigt i stå. Først da Frederik 6. – stærkt irriteret – i februar 1817 rykkede for svar, vågnede den atter op til dåd. ⁵⁰

Mens kommissionsarbejdet havde ligget stille, var den på et væsentligt område blevet overhalet af virkeligheden i skikkelse af forordningen af 12. juni 1816, der gjorde det muligt at konvertere små tyveridomme på op til 6 måneders forbedringshus til 5 dages fængsel på vand og brød pr. måned. ⁵¹ Maksimumstraffen blev dermed 30 dage, der dog samlet udstrakte sig over noget længere tid, da der af sundhedsmæssige grunde kun måtte afsones 5 dage ad gangen med 5 dages pause mellem hver seance. At erstatte korte forbedringshusstraffe med korttidsfængsel var før 1816 ikke nogen sjældenhed, men det krævede altid kongens tilladelse. Det var netop efter at have underskrevet en sådan forvandlingsstraf, at Frederik 6. i juni 1814 bad Danske og Tyske Kancelli om at udarbejde forslag til ændret lovgivning, således at han slap for disse rutinebenådnings, og den opgave løstes af Ørsted, Cold og Spies i fællesskab. ⁵² Målet med 12. juni 1816-forordningen var, som det så smukt siges, »at skåne forbrydere, som efter de hidtil gældende love skal anses med en kort tids hensættelse til arbejde i fæstningerne, rasphuset, tugt- og forbedringshusene, for den af sådan straf flydende ulempe«. Nu kunne man føre de mange små førstegangstyre og hælere uden om de store fængsleers kriminelle miljøer og ind i de lokale arrester, hvor det var knap så farligt at være for ubefæstede sjæle. Selvom ophold i politiarresterne absolut ikke var noget at rose sig af, så var de

⁴⁹ Møller og Carstens var desuden betænkelige ved værdifastsættelsen; skulle f.eks. affektionsværdi indregnes, og kunne man fæste lid til ejernes egne værdioplysninger (Ibidem. Møllers betænkning, 31. december 1815 (bilag nr. 8) og Carstens betænkning, 4. januar 1816 (bilag nr. 10).

⁵⁰ Resk. hvorved Danske Kancelli pålægges at fremskynde tilvejebringelsen af den til at gennemgå udkastet til en forbedret straffelovgivning for tyveri mm. under 16. maj 1815 allernådigst anordnede kommissions forhandlinger og fremlægge resultatet af dens arbejder, 11. februar 1817.

⁵¹ Frd. om nærmere bestemmelse i henseende til straffen på vand og brød, 12. juni 1816.

⁵² RA. Danske Kancelli. 2. Departement: Registrant 1816. Sag 889; Registrantsager 1816, nr. 850-975. Sag nr. 889.

dog langt mindre stigmatiserende og ødelæggende end straffeanstalt-
ternes brutalitet og æresløshed. Da kommissionen trådte sammen igen
i februar 1817, kunne man med det samme konstatere, at situationen
var uændret, bortset fra tilsynekomsten af 12. juni 1816-forordningen,
som dog ikke rykkede ved de principielle betragtninger. Man opgav
derfor med det samme ethvert forsøg på at samles om en fællesindstil-
ling, og i stedet udarbejdede hver gruppe sit forslag. Som vi tidligere
har set, ønskede Bornemann, Møller og Carstens at bygge videre på
1789-forordningen, og i tabel 2 findes deres forslag til nye straffebe-
stemmelser sammenholdt med forordningens normer.⁵³

**Tabel 2. Straffebestemmelser i 1789-tyveriforordningen og i Borne-
manns, Møllers og Carstens forslag, 3. marts 1817**

<i>Forbrydelse:</i>	<i>1789-tyveri- forordningen:</i>	<i>Bornemanns, Møllers og Carstens forslag 1817:</i>
Simpelt tyveri første gang	2 måneder-2 år i tugthus	2 måneder-4 år i forbedringshus *
Simpelt tyveri anden gang	3-5 år i rasphus eller fæstning, for kvinders vedkommende i tugthus	1-10 år i forbedringshus
Simpelt tyveri tredje gang	Livstid i tugthus eller fæstning	3-16 år i forbedringshus
Simpelt tyveri fjerde eller flere gange	Kagstrygning, brændemærkning i panden, livstid i fæstning under streng bevogtning	Livstid i fæstning, for kvinders vedkommende i tugthus
Groft tyveri første gang	Kagstrygning, livstid i tugthus eller fæstning	6 måneder-10 år i forbedringshus

53 Frd. ang. nærmere bestemmelse af straffene for tyve og hælere, 20. februar 1789, og RA. Danske Kancelli. Fællesafdelingen. Kommissionen til at gennemgå et udkast til en anordning ang. straffene for tyveri 1815-17: Materiale 1815-17. Bornemanns, Møllers og Carstens betænkning med tilhørende lovforslag, 3. marts 1817 (bilag nr. 17).

Groft tyveri anden gang	Kagstrygning, brændemærkning i panden, livstid i fæstning under streng bevogtning	3-16 år i forbedringshus
Groft tyveri tredje gang	Kagstrygning, brændemærkning i panden, livstid i fæstning under streng bevogtning	Livstid i fæstning, for kvinders vedkommende i tugthus
Kvægtyveri på marken	Som groft tyveri første gang	Som groft tyveri anden gang
Tyveri fra skibbrudne	Som groft tyveri første gang	Som groft tyveri anden gang
Indbrud	Som groft tyveri første gang	Indbrud om dagen: 10-16 år i forbedringshus. Indbrud om natten: Kagstrygning og livstid i forbedringshus
Hæleri første gang	1-12 måneder i tugthus	Som simpelt tyveri første gang
Hæleri anden gang	2-24 måneder i tugthus	Som simpelt tyveri anden gang
Hæleri tredje gang eller mere	Livstid i tugthus eller i fæstning	Som simpelt tyveri tredje gang eller mere
Medviden i tyveri	Som hæleri	Som tyveri

* I det nye forslag kunne straffe på op til 6 måneder konverteres til fængsel på vand og brød i op til 30 dage.

Forslaget rummede desuden flere skærpende bestemmelser, f.eks. hvis tyverierne blev begået af tjenestefolk, eller der var anvendt falske eller stjalne nøgler. Gjorde indbrudstyre modstand under pågribelse, øgedes strafferammerne til henholdsvis livstid og dødsstraf.

Mens Bornemann-gruppen var indstillet på at gøre brug af den nye 12. juli 1816-forordning, øgede man maksimumsgrænserne for første- og andengangs småtyverier, hvorimod man reducerede en række livstidsstraffe til lange forbedringshusstraffe, under hvis afsoning der skulle udføres straffearbejde.⁵⁴ At både hæleristraffene og straffen for medvidden ønskedes skærpet, kan ikke overraske; det havde nærmest været et folkekrav under den københavnske tyveridebat i 1813-14.

Også Ørsted-gruppen gav sig nu til igen at overveje situationen, og det førte til den justering af værditariffen, som findes i tabel 3. Maksimumsstraffen nedsattes fra 10 til 6 år, og derudover justeredes skalaen noget, ligesom der blev taget højde for den nye adgang til at konvertere korte tyvsstraffe til fængsel på vand og brød.⁵⁵

Tabel 3. Ørsteds, Colds og Spies' forslag til tyvsstraffe baseret på det stjåltes værdi, 28. marts 1817

<i>Det stjåltes værdi (rbd.):</i>	<i>Strafferamme:</i>
0-10	10-30 dages fængsel på vand og brød
10-50	7-12 måneders straffearbejde
50-200	14-24 måneders straffearbejde
200-800	26 måneders - 3 års straffearbejde
800-2000	3-4 års straffearbejde
Over 2000	4-6 års straffearbejde

Konfrontationen mellem de to gruppers indstillinger gjorde kun ondt værre, og Bornemann kunne derfor som formand ikke gøre andet end at indsende begge forslag, ledsaget af en opfordring til kongen om at

⁵⁴ Fæstningsstraf, der også rummede arbejdsforpligtelser, synes her på retur.

⁵⁵ RA. Danske Kancelli. Fællesafdelingen. Kommissionen til at gennemgå et udkast til en anordning ang. straffene for tyveri 1815-17: Materiale 1815-17. Ørsteds, Colds og Spies' betænkning med tilhørende lovforslag, 28. marts 1817 (bilag nr. 19 og 20).

»bestemme den hovedbasis, hvorpå den intenderede nye lovgivning ang. straffene for tyveri mv. skal grundes«. Samtidig tog begge parter udtrykkeligt forbehold over for evt. kommende lovgivning, der byggede på modpartens principper. Mere uenige kunne man vanskeligt være i enevældens forvaltning.⁵⁶

Ikke kun uoverstigelig uenighed mellem magtfulde embedsmandsgrupper standsede reformarbejdet. Allerede måneder før Bornemanns slutrapportering foreslog justitsminister Kaas kongen at »udsætte den nye redaktion af vor kriminallovgivning angående tyverier ..., indtil en forbedret forandring med straffehusene er bevirket«. ⁵⁷ Hvad dette mere konkret gik ud på, røbes senere i brevet, hvor justitsministeren talte om at nedlægge det store forbedringshus på Christianshavn og i stedet oprette »tvangsarbejdshuse« i alle landets syv stifter til langtidsfanger. Overordnet set ønskede han: »A. Indretning af et mere overseende og virksomt politi og B. En skærpelse af kriminallovgivningen, som har mere til hensigt at sætte forbryderen for længere tid, end de nugældende love tillader, ude af stand til at skade ved at forlænge straffetiden i alle sine grader, [og] ved at gøre straffen i sig selv hårdere for forbryderen under dens anvendelse«. ⁵⁸ Lovudarbejdelsen foreslog justitsministeren betroet Bornemann, Møller, højesteretspræsident Feddersen – og ham selv. En tydeligere desavouering af Ørsted kunne man vanskeligere forestille sig.⁵⁹

Frederik 6.'s svar på såvel Kaas' forslag som Tyverilovskommissionens indstillinger blev larmende tavshed. Ikke så mærkeligt, for hans hovedrådgivere var jo vildt uenige. Få måneder senere udbrød det store fangeoprør på Christianshavn, der fik store dele af Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset til at gå op i flammer og udløste standretshenrettelser af en række af rebellerne. Disse voldsomme begivenheder gav nu kongen og Kaas andet at tænke på.⁶⁰

Da Engelhardt i 1818 vendte tilbage til København, hvor han havde fået mulighed for at indtræde i sin gamle stilling i Højesteret, bad han om at få kommissionens sagsakter udleveret. Nysgerrigheden efter at se, hvorfor det var gået galt, drev ham. Efter at have læst alt igennem,

⁵⁶ Ibidem. Kommissionen til Danske Kancelli, 7. maj 1817 (bilag nr. 23).

⁵⁷ RA. Københavns Politichef: Kopibog over udgående skrivelser 1815-17. Kaas' betænkning til Frederik 6., 22. marts 1817 (nr. 163).

⁵⁸ Kaas opererede dog med en bagatelgrænse, idet han fandt »at små forbrydelser første gang begåede kun bør revses, men ikke straffes med offentligt arbejde«. Derudover indeholdt brevet ingen andre konkrete forslag til strafferammer (ibidem).

⁵⁹ Ibidem. Jf. Troels G. Jørgensen: *De Ørstedske Straffelove*, 1948, s. 96.

⁶⁰ Jens Engberg: *Dansk guldalder eller Oprøret i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset i 1817*, 1980.

kunne han ikke lade være med at sætte sin personlige gravskrift over den forliste kommission. Ærligt indrømmede han, at han selv ikke læn- gere var på linje med Ørsted i dennes ønske om at gøre det stjål- nes værdi til vigtigste strafudmålingsparameter, og samtidig advarede han mod voldsomme kursændringer, da det ville skabe uro og usikkerhed på et tidspunkt, hvor der var brug for det modsatte. »Lovgivningen bør uden tvivl derfor kun efterhånden – og ikke ved voldsomme spring – gå over fra overdrevne strenge straffebestemmelser til retfærdighedens mindste fordringer«, lød hans advarsel, og med denne formaning sted- tes Tyverilovskommissionens akter til hvile i den pakke i Rigsarkivet, hvor de stadig befinder sig. Officielt blev kommissionen dog først ned- lagt den 1. februar 1837.⁶¹

»Ingen ret bør derfor være statsstyrelsen helligere end ejendomsretten«

Denne artikel tog afsæt i den offentlige debat om den københavnske kriminalitet i 1813-15, hvis dystre baggrund var tyveriernes faretruende omfang under og efter Englandskrigenes slutfase, men det var ikke den eneste grund til, at man netop i disse år fokuserede stærkt på krænkel- ser af den private ejendomsret. »En af de første årsager, der har bevæ- get menneskene til at sammentræde i statssamfund ... var uimodsige- ligt ejendomssikkerheden«, skrev en anonym skribent i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1817* og formanede videre om, at »ingen ret bør derfor være statsstyrelsen helligere end ejendomsretten, og ingen omsorg vigti- gere end omsorgen for ejendomssikkerheden«. Det var udtalelser med direkte brod vendt mod det enevældige styre, som med skribentens ord »har ret til borgernes fysiske bistand, når statens tarv kræver det, altså også ret over deres ejendom«. Firkantet sagt kan det udtrykkes på den måde, at datidens private ejendomsret truedes af to ting; oppefra af den enevældige regering, nedefra af tyvene.⁶²

I fredsårene efter 1814 kom Frederik 6.'s regime under et stærkt folkeligt pres, som tvang det til at etablere en ny alliance med borger- skabet. Dette kunne gøres dels ved formelt at garantere den private ejendomsrets ukrænkelighed, dels ved gennem en skrappere tyveribe- kæmpelse at vise, at man mente det alvorligt. Det var i høj grad disse

61 RA. Danske Kancelli. Fællesafdelingen. Kommissionen til at gennemgå et udkast til en anordning ang. straffene for tyveri 1815-17: Materiale 1815-17. Engelhardts afslut- tende betænkning, 20. juli 1818 (intet bilagsnr.).

62 *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1817*, nr. 81 (11. oktober 1817). »Om Eiendomssik- kerhed«, sp. 1281-83. Ifølge Danske Lov 1-1-1 havde alle kongens undersætter pligt til at »tjene ham troligt med liv og gods«. Mine fremhævelser.

bestræbelser, der lå bag kancelliledelsens ihærdighed for at få kriminal- og ikke mindst tyverilovgivningen moderniseret. Ørsteds kamp for at bruge det stjålne pengeværdi som strafudmålingsinstrument illustrerer tydeligt den store vægt, han tillagde den private ejendoms kapitalværdi. Det er vigtigt at bemærke, at *alle* Tyverilovskommissionens medlemmer var enige om at styrke den private ejendomsret, blot ønskede den ene halvdel ikke, at det skulle ske på bekostning af det eksisterende tyveristraffesystem, ligesom de som Engelhardt advarede mod at ændre lovgivningen »ved voldsomme spring«. På dette punkt var man helt på linje med Frederik 6., der ydermere ønskede at holde igen af hensyn til de mulige politiske konsekvenser. Såvel det store fangeoprør i 1817 som de omfattende københavnske gadeuroligheder i 1819-20 skulle snart med al tydelighed demonstrere, hvor farlig situationen netop i disse år kunne blive for landets magthavere.

Kancelliledelsens ønske om at få den danske kriminallovgivning moderniseret blev ikke til virkelighed i Frederik 6.'s regeringstid. Uden fuld enighed blandt sine rådgivere vovede kongen ikke at gå solo. Men en hel del skete der dog. Det bredt udtrykte ønske om at idømme småtve korte fængselsstraffe i stedet for lange kriminaliserende forbedringshusstraffe støttedes af alle ledende kancelliembedsmænd og blev til virkelighed med forordningen af 12. juni 1816. Også når det gjaldt forslagene om en øget myndighedsindsats skete der meget. Netop i 1815-16 udbyggedes hovedstadspolitiet kraftigt med lokalpolitistationer, løbende registrering og kontrol af alle borgere og anvendelse af politiagenter, herunder agents provocateurs. Ikke mindst takket være Politikammerets minutiøse bogføring af alle tidligere straffedes gøren og laden i Protokollen over Mistænkelige, fik man snart den københavnske kriminalitet bragt under kontrol. Endelig må man ikke glemme, at både den offentlige debat og de mange polititiltag, uden tvivl gjorde københavnernes langt mere sikkerhedsbevidste end før, således at der også ad denne vej sattes kraftigere barrierer for de kriminelles virksomhed.

Først i 1835 blev kriminallovsreformer igen sat på den hjemlige politiske dagsorden, og atter fik Ørsted til opgave at formulere lovteksterne. Han genbrugte naturligvis i vid udstrækning det store materiale fra 1815-kommissionen, idet han dog indrømmede, at han ikke længere var »tilfreds med de synspunkter, hvorfra jeg den tid gik ud, eller med den metode, som jeg havde fulgt i udkastet [fra 1815]. Foruden at den tarif, som udkastet indeholder for forholdet mellem tyvsstraffen og det stjalne beløb, har noget stødende over sig, er det heller ikke undgået,

og kunne vel ikke undgås, at dels det tyveri, hvis genstand kun er af ringe pengeværdi, bliver anset med en alt for ringe, og omvendt det, der stiger til en betydelig pengeværdi med en alt for høj straf«. Derfor finder vi heller ikke nogen værdiskala i forordningen af 11. april 1840, som langt om længe indfrie manges ønsker om en ny tyverilovning.⁶³

SUMMARY

The Great Debate on Theft and Burglary, 1813-17

A turbulent period followed the English assault on Copenhagen 1807 when the kingdom of Denmark-Norway became involved in the European war. From 1811, rampant inflation undermined the purchasing power of wages and living conditions deteriorated. In the summer of 1813, an attempt by the government to regulate the situation by the enforcement of ceiling prices broke down. As food prices multiplied several times over six months, crime rates exploded, especially in burglary and common theft. Social unrest lurked beneath the surface, forcing the authorities to act more vigorously.

Police headquarters monitored the development closely. In September and again in December, the chief of police issued proclamations by which he admonished citizens to remain vigilant and detain thieves so that the police might bring them to justice.

At the same time, the prevailing economic and social crisis triggered extensive public debate. In spite of the strict censorship, the handling of the situation by the authorities was subject to criticism. A prize competition for the most adequate set of measures to combat theft and burglary further stimulated the discussion. The best three out of nineteen entries were immediately published in print.

Thanks to these inputs, a government commission set up in May 1815 with a view to revising the parts of the penal code that concerned theft had a heavy arsenal of good ideas and specific proposals at its disposal. Its membership was made up of a small group of leading government officials with Anders Sandøe Ørsted as the central figure. Ørsted, who was not only a senior official, but also a former Supreme Court judge and an academic expert on jurisprudence, had a few years earlier published a comprehensive treatise on Danish larceny law. Therefore, one would expect a great deal of the substance of this work to be utilized in the current preparation of a law reform, but it turned out otherwise. Ørsted proposed proportionality between the length of the penalty and the value of the stolen goods, thereby departing from the traditional principle of letting the number of repeated offences determine the severity of the sentence. At a time when the established order of absolute monarchy was being challenged, half of the commission members were unwilling to accept this sudden reversal. It was, however, not only due to political considerations, but also based on principled legal views.

63 Ørsteds betænkning over forslag til ny tyverilovgivning, 15. december 1836. Citeret efter Troels G. Jørgensen 1948, s. 96; frd. ang. straffen for tyveri, bedrageri, falsk og andre dermed beslægtede forbrydelser, 11. april 1840.

His advisors divided, King Frederick VI did not venture to proceed with the reform project; not until the end of the eighteen thirties did it once again get under way. Incremental changes did occur, though: From 1816, petty thieves caught at their first offence were eligible to short terms of imprisonment on bread and water instead of prolonged serving in a house of correction. The Copenhagen police department expanded its activities, for instance by setting up local police stations and keeping records of citizens and their behaviour. The use of police spies and *agents provocateurs* were other innovations. Not least thanks to increased policing crime in Copenhagen was gradually brought under control. Finally, the public debate and the higher profile of the police made citizens more concerned with security than before, which by itself formed a higher barrier against criminal activity.